

شرحی بر سند 88 ساله تقسیم آبیاری سنتی خُناَر

علیرضا شاه حسینی

خُناَر در 7 کیلومتری جنوب غربی امامزاده عبدالله واقع شده است. مختصات جغرافیایی آن عبارتست از: 53 درجه و 50 دقیقه طول شرقی و 35 درجه و 33 دقیقه عرض شمالی. ارتفاع خُناَر از سطح دریاهای آزاد 2409 متر است.

خُناَر تابع دهستان هفدر، بخش سرخه شهرستان سمنان است.

خُناَر مزرعه ای است که مالکیت آن در گذشته متعلق به اهالی افتر، اروانه، ایج و امامزاده عبدالله بوده است. اما بعد ها اهالی امامزاده عبدالله آن را از زارعان آبادی‌های یاد شده خریداری کردند. در حال حاضر زارعان خُناَر از اهالی امامزاده عبدالله هستند.

خُناَر، علاوه بر مزارع زیبا دارای مراتع سرسبز بیلاقی با گونه‌های متنوع گیاهی از قبیل باریجه، درمنه، درختان ارس و ...، گونه‌های حیات وحش مانند قوچ، میش، بز و کل

وحشی و خرس می باشد. به همین خاطر به عنوان مرکز منطقه شکار ممنوع خنار¹ شناخته شده است.

میزان زمین های زراعی خنار

مساحت زمین های زراعی خنار 46 خروار است. که به دو آغاش [آیش] 13 خرواری با آب بالا و پایین و دو آغاش [آیش] 10 خرواری بدون آب تقسیم می شود. در ترسالی ها که آب چشمه سارها بیشتر می شود اراضی آغاش بی آب نیز کشت می شود. در مجموع اراضی زراعی خنار 46 خروار است که 26 خروار آن با آب و 20 خروار دیگر بی آب است.

جدول شماره (1) - زمین های زراعی مزرعه خنار به تفکیک آیش بندی	
13 خروار	آغاش بالای با آب
13 خروار	آغاش پایین با آب
10 خروار	آغاش بالای بدون آب
10 خروار	آغاش پایین بدون آب
46 خروار	مجموع اراضی

هر خروار زمین در خنار 7500 متر مربع است. بنا بر این 46 خروار 7500 متر مربع معادل 345000 متر مربع و برابر 34/5 هکتار محاسبه می شود.

بعلاوه قطعه زمین دیگری در خنار موسوم به نمک دره وجود دارد، که مساحتی بالغ بر 4 خروار دارد و توسط چشمه ساری به همین نام مشروب می شود. مجموعاً اراضی زراعی خنار 37 /5 هکتار (50 خروار) محاسبه می گردد.

¹ - منطقه شکار ممنوع خنار در شمال شرق شهرستان سمنان و شمال غرب شهرستان گرمسار واقع شده و 44 هزار هکتار مساحت دارد.

جدول شماره (2) - واحدهای اندازه گیری و محاسبه زمین در خنار		
100 من	40 سیر	7500 متر مربع
50 من	20 سیر	3750 متر مربع
25 من	10 سیر	1875 متر مربع
12 /5 من	5 سیر	937/5 متر مربع
6/25 من	2/5 سیر	468/75 متر مربع
2/5 من	1 سیر	187/5 متر مربع
1 من بذر افشان	0/4 سیر (4مقال)	75 متر مربع

محصولات زراعی متنوعی در خنار کشت می شود، که مهمترین آنها عبارتند از: سیب زمینی، عدس، نخود، گندم، ماش و باقلا.

منابع آب

آبی که مزارع خنار را مشروب می سازد از دو چشمه به نامهای «سرتنگه» و «سرسگ» تامین می شود. شاخابه های مذکور در مسیر خود آب چند چشمه کوچک را نیز دریافت کرده، بعد از پیوستن به هم و طی سه کیلومتر به خنار می رسد.

آبدهی شاخابه «سرتنگه» 45 و «سرسگ» 15 لیتر در ثانیه است.

نظام آبیاری سنتی

مدار گردش آب که در خنار « پنجه » نامیده می شود؛ 13 روز تعیین شده است و هر شبانه روز (24 ساعت) یک خروار زمین را آبیاری می کند نوبت آبیاری از ظهر (ساعت 12) تا ظهر روز بعد است.

سرروزه (sarrūzeh) صاحب بیشترین مقدار زمین است و که آب یک شبانه روز متعلق به وی می باشد. با این حساب در سیزده شبانه روز مدار گردش آب، سیزده سرروزه

وجود دارد و چنانچه شخصی نیم شبانه روز (12ساعت) آب داشته باشد نیم روزه نام دارد سایر بهره بردارانی که از میزان آب و زمین کمی برخوردارند، خرده پا یا چکله (celka) نامیده می شوند.

زمان آبیاری درخنار از 36 نوروژ (پنجم اردیبهشت) آغاز و تا پنجم مهرماه ادامه دارد در اواخر شهریورماه پس از کاشت غلات و آبیاری اولیه تا بهار سال آینده کشتزارها با آب نزولات آسمانی (برف و باران) آبیاری می شوند.

در اواخر فروردین ماه هر سال (قبل از شروع آبیاری بهاره، آیین لایروبی انهار که به «جویی بداهن» (jubi bedâhon) موسوم است، انجام می گیرد.

در این آیین همه زارعان در یک روز مشخص به لایروبی جوی های آب که در طول فصول پاییز و زمستان تخریب شده اند، می پردازند.

"دوبندادن بند" (du bendton band) "بستن بند" و هدایت آب از رودخانه شاجو (šâjū) (نهراصلی) نیزکاری است دسته جمعی که توسط زارعان خنار انجام می گیرد.

جدول شماره (3) واحدهای اندازه گیری آب در خنار		
مقدار زمینی که آبیاری می شود (مترمربع)	تبدیل واحد به دقیقه یا ساعت	واحد محلی زمان آب
187/2	36 دقیقه	1 سیر
374/4	72 دقیقه	2 سیر
468/7	1/5 ساعت	2/5 سیر
937/5	3 ساعت	5 سیر
1872/5	6 ساعت	10 سیر
100 من یک خروار (7500 مترمربع)	24 ساعت (یک شبانه روز)	40 سیر

توضیحاتی پیرامون سند تقسیم آب خنار

این سند مربوط به تقسیم آب مزرعه خنار در سال 1341 هجری قمری است و 88 سال از تاریخ تنظیم آن می‌گذرد. طبق این سند، 38 نفر به عنوان بهره‌بردار آب و زمین در خنار شناخته شده‌اند.

تقسیمات آب در این سند از شبانه روز آغاز و تا مثقال ادامه دارد که هر من برابر 40 سیر و هر یک سیر برابر 16 مثقال می‌باشد.

- نقطه‌گذاری بین اعداد مرسوم بوده است (13401) که صفر اضافی است و به حساب 40 گذاشته شده است.

- برای ایجاد ارتباط بین سهمیه‌ها، آنها را عدد گذاری کردیم.

- اعداد و کلمات داخل پرانتز مربوط به متن نیست بلکه توضیحات متن می‌باشد.

- در ردیف بیستم کلمه اول خوانا نبود و چون دارای نام شخص نبود به نظر نمی‌

رسد سهمیه باشد ولی چون این سطر را شش قلم نوشته بود عدد 20 به آن اختصاص دادیم.

در متن سند بانوان نیز دارای سهمیه آب و زمین هستند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

بازخوانی متن سند

مخفی و پوشیده نماناد حضرات صاحبان مزارع بحری المیاه [آب جاری]

نهر حاضر کرد میدان در هذه السنه یکهزار و سیصد و چهل و یک [قمری] 1... شدن آب

مذکور درپ حضور مقرب الحضرت العلیه آقای کربلایی غلامرضا ولد مرحوم جنت مکان

حاج آقا سلطان بدقت و رسیدگی شده بالطوع والرغبه ازقرار تفضیل ذیل بدین قرار است ...
فی سنه 1341 [قمری]

- 1- کربلایی غلامرضا ولد جنت مکان سلطان افتری یکروزه
 - 2- ورثه حاج حسینعلی یکروزه
 - 3- ایضا ورثه حاج حسینعلی نیمروزه و چهار سیر
 - 4- فاطمه حاج محمد شانزده سیر
 - 5- حاج علیقلی با زوجه اش زهرا سه چارک سیر و 4 مثقال
 - 6- ایضا کربلایی عباسعلی یک سیر ونیم
 - 7- ایضا فاطمه حاج محمد یک سیر
 - 8- ایضا کربلایی غلامرضا ولد مرحوم سلطان دو سیر و 4 مثقال
[این چهار قلم (از 5 تا 8) هم یک روزه]
 - 9- کربلایی علی اصغر ده سیر و دو مثقال
 - 10- کربلایی محمد شانزده سیر
 - 11- علی اکبر چهار سیر ونه مثقال
 - 12- غلامرضا ملا تقی سه سیر و نیم
 - 13- موقوفه حضرت سیدالشهدا (ع) دو سیر
 - 14- عباس رمضان محسن چهار سیر و 12 مثقال
- [جمع شش قلم یکروزه یک سیر اضافه روز که مشهدی عزیز بگیرد از شماره 9 تا

[14]

- 15- کربلایی اسماعیل هشت سیر ونیم
- 16- مشهدی چراغعلی ده سیر و سه مثقال و نیم
- 17- عباس با والده سیزده سیر ونیم

- 18- مشهدی حسن رمضان سه سیر و سه مثقال
- 19- ابراهیم صفار رمضان پنج سیر و دو مثقال و نیم
- 20- روزه سه مثقال و نیم اضافه است.
- [شش قلم روزه ی اضافه هم مشهدی چراغعلی میان روزه ملا ابراهیم بگیرد.]
- 21- ملا ابراهیم سیزده سیر و 4 مثقال
- 22- مشهدی شعبان نه سیر و پنج مثقال کم
- 23- مشهدی احمد حاج جعفر هفده سیر و نه مثقال
- 24- مشهدی چراغعلی سه مثقال و نیم
- 25- ملا اسماعیل 4 مثقال
- [پنج قلم یکروزه]
- 26- مشهدی عزیزاله پانزده سیر
- 27- علی اکبر قادری یک سیر و نیم
- 28- قاسم علی اکبر سبز علی دوازده سیر و نیم
- 29- مشهدی رضا علی اکبر پنج سیر
- 30- کربلایی شیر محمد گاه علوی یک سیر
- 31- موقوفه حضرت امامزادگان مع علی پنج سیر
- [ازردیف 26 تا 31 شش قلم یک روزه]
- 32- ورثه کربلایی حسینعلی بیست و هفت سیر و نیم
- 33- قربان غلامرضا مشهدی حسین شش سیر و سه مثقال
- 34- رجب گل محمد چهار سیر و چهار مثقال
- 35- عزیز بیگ 2 سیر
- [یک روزه (ازردیف 32 تا 35)]

36- ورثه کربلایی محمد شانزده سیرو سیزده مثقال

37- ملا اسماعیل رمضان مریم زوجه ملا اسماعیل سیزده سیرونیم

38- علی اصغر حسن مشهدی حسین ده سیر و یک مثقال کم

[ردیف 36 تا 38) این یکروزه است چهار مثقال اضافه است روزه ملا ابراهیم

بگیرد.]

متن مهرها از راست به چپ

ردیف اول:

عبده غلامرضا خوانا نیست محمدقلی عزیزاله محمد اسماعیل

رمضانعلی

ردیف دوم:

یا علی اصغر خوانا نیست شیر محمد محمد ابراهیم

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی